

До питання регулювання конкуренції на європейському ринку озброєнь

Competition rules in the european arms market on the regulation of competition in the european arms market

Ганна Дугінець

Corresponding author: доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, e-mail: g.duginets@knute.edu.ua, ORCID: 0000-0003-3708-3666

Костянтин Ніжейко

доктор філософії з міжнародних економічних відносин, старший викладач, e-mail: k.nizheyko@knute.edu.ua, ORCID: 0000-0002-2925-1140

Ganna Duginets

Corresponding author: Dr of Economics, Professor, Head of the Department, e-mail: g.duginets@knute.edu.ua, ORCID: 0000-0003-3708-3666

Kostyantyn Nizheiko

PhD In International Economic Relations, Senior Lecturer, e-mail: k.nizheyko@knute.edu.ua, ORCID: 0000-0002-2925-1140

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

State university of trade and economics, Kyiv, Ukraine

Received: January 19, 2025 | Revised: February 23, 2025 | Accepted: February 28, 2025

JEL Classification: D47, F18, F52, H57.

DOI: 10.33445/sds.2025.15.1.18

Мета роботи: ідентифікація діючих правил конкуренції на європейському ринку озброєнь, задля формування стратегії адаптації до них українських виробників, що стане запорукою подальшої ефективної та взаємовигідної співпраці на цьому ринку.

Метод дослідження: аналіз та синтез.

Результати дослідження: Визначено регуляторні особливості європейського ринку озброєнь: суворі системи ліцензування, експортний контроль для запобігання передачі чутливих технологій, прозорі тендерні процедури та підтримка малих і середніх підприємств (МСП). Описані заходи щодо запобігання монополізації ринку та сприяння розвитку конкурентного середовища за допомогою механізмів фінансової та адміністративної підтримки. Досліджуються виклики та можливості для України, з акцентом на необхідності гармонізації законодавства з європейськими стандартами, сертифікації вітчизняної продукції оборонного призначення відповідно до вимог ЄС та інтеграції її виробників у європейські ланцюги постачання.

Оригінальність дослідження: Систематизовано ключові інституційні рамки європейського ринку озброєнь, які спрямовані на гармонізацію правил поведінки його учасників, сприяння інноваціям та заохочення транскордонного співробітництва, забезпечуючи при цьому чесну конкуренцію між учасниками ринку. Обґрунтовано стратегічні напрямки інтеграції України до Європейської оборонної технологічної та промислової бази (EDTIB).

Тип статті: концептуальний.

Purpose: to identify the current rules of competition in the European arms market in order to formulate an adaptation strategy for Ukrainian producers that would be the key to further effective and mutually beneficial cooperation in this market.

Method: analysis and synthesis.

Findings: The authors outline the main regulatory features of the European arms market: strict licensing systems, export controls to prevent the transfer of sensitive technologies, transparent tender procedures, and support for small and medium-sized enterprises (SMEs). Measures to prevent market monopolization and promote a competitive environment through financial and administrative support mechanisms are described. Challenges and opportunities for Ukraine are explored, with an emphasis on the need to harmonize legislation with European standards, certify domestic defense products in accordance with EU requirements, and integrate domestic producers into European supply chains.

Originality: The study presents in a systematized fashion the key features of the European arms market's institutional framework, which is aimed at harmonizing the rules of conduct of its participants, promoting innovation, and encouraging cross-border cooperation, while ensuring fair competition between market participants. Strategic directions of Ukraine's integration into the European defense technological and industrial base are substantiated.

Paper type: conceptual.

Ключові слова: правила конкуренції, ринок озброєнь, національна безпека, Європейський Союз, оборонні закупівлі.

Key words: competition rules, arms market, national security, European Union, defense procurement.

Вступ

Перемога Дональда Трампа на виборах у Сполучених Штатах у 2024 році викликала нову хвилю занепокоєння щодо майбутньої політики Вашингтону стосовно військової підтримки України в умовах триваючої російської агресії. Саме невизначеність щодо продовження та масштабів цієї допомоги змушує шукати альтернативні рішення, аби гарантувати стійкість обороноздатності країни.

Європейський ринок озброєнь є важливою складовою світової торгівлі зброєю, характеризуючись значною конкуренцією та високим рівнем технологічного розвитку. Основними експортерами озброєнь у Європі є Франція, Німеччина та Велика Британія. Зокрема, Франція має середню частку експорту 7,95%, Німеччина – 7,53%, а Велика Британія – 4,46% (Ботвінов та інші, 2023). За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI), сукупний дохід від продажу озброєнь 100 найбільших компаній світу, що входять до рейтингу СІПРІ, склав 597 мільярдів доларів США у 2023 році, що на 3,5% менше в реальному вираженні порівняно з доходами 2022 року. До цієї сотні входять 42 компанії зі США (51%), 26 європейських компаній (20%), 8 китайських компаній (18%) та 2 рф (3,5%) (SIPRI, 2024). У цьому контексті консолідація співпраці на європейському ринку озброєнь стає стратегічно важливим напрямом для нашої держави. Європейські країни, особливо держави-члени НАТО та країни Східної Європи які безпосередньо відчують загрозу від рф (наприклад Польща, Литва, Латвія та Естонія), поділяють спільні інтереси з Україною щодо стримування агресії та посилення безпеки в регіоні. Тому поглиблення цієї співпраці, в першу чергу, надасть можливість диверсифікувати джерел військової підтримки, зменшуючи залежність України від майбутньої політики США, а по-друге, дозволить посилити безпеку та стабільність в європейському регіоні. Відповідно з метою ефективної реалізації такої співпраці виникає необхідність ідентифікації діючих правил конкуренції на цьому ринку та їх ґрунтовному аналізі.

Слід зазначити, що європейський оборонний сектор характеризується жорсткою регуляцією та специфічними механізмами, які спрямовані на забезпечення ефективної конкуренції, підтримку національних виробників країн-членів ЄС та запобігання певного рівня монополізації. Для України важливо враховувати: особливості функціонування єдиного європейського ринку для оборонних контрактів; необхідність дотримання вимог щодо прозорості тендерних процедур; обмеження, що стосуються передачі технологій або використання конфіденційної інформації тощо. Чітке розуміння цих правил не лише спростить доступ вітчизняних виробників до європейського ринку озброєнь, але й дозволить уникнути потенційних конфліктів з міжнародними партнерами в межах реалізації спільних інноваційно-технологічних програм.

Теоретичні основи дослідження

З початком вторгнення рф в Україну на Сході та анексією Криму у 2014 році особливості співпраці українських виробників озброєнь з міжнародними партнерами є загальним об'єктом інтересу для наукової спільноти. Вітчизняна економічна література свідчить про існування значної кількості робіт, які присвячено дослідженню перспектив розвитку європейського ринку озброєнь, в тому числі специфіки військово-технічної співпраці та оборонної індустрії в Європейському регіоні, наявного досвіду виходу українських компаній на європейський ринок оборонних технологій тощо (більш детально див. (Ботвінов та інші, 2023, Кім та інші 2022). Що стосується закордонних вчених, то слід відзначити більш широкий перелік питань, які є об'єктами для досліджень: виклики та трансформації європейського ринку оборонної продукції після закінчення холодної війни, вплив виходу Великобританії з ЄС на європейський ринок озброєнь та оборонну політику об'єднання, перспективи та ризики співпраці між європейськими та американськими оборонними компаніями, вплив нових технологій та геополітичних змін на трансформацію європейського ринку озброєнь в XXI ст., напрями інтеграції оборонних стратегій країн ЄС для зміцнення спільної безпеки, ідентифікація особливостей конкуренції на ринку державних закупівель в сфері ВПК тощо (більш детально див. (Béraud-Sudreau, 2018, Bongaerts et al., 2016, Greer & Liao, 1986, Gansler et al., 2009, Agapos, 1971).

Зазначимо, що конкуренція необхідна не лише для ефективного задоволення повсякденних військових потреб, але й є основою успішної військової модернізації як засобу стимулювання інновацій трансформаційних технологій, а також швидкого та доступного постачання найкращих озброєнь там де це потрібно. Але не заперечуючи вагомості існуючих напрацювань слід зазначити, що питання регулювання конкуренції на ринку озброєнь не мають поки достатнього висвітлення в існуючих наукових працях. Тому ці питання вимагають ґрунтовного дослідження, особливо в контексті інтеграції України в Європейський Союз в умовах російсько-української війни.

Постановка проблеми

В реаліях сьогодення значної актуальності набуває комплексний аналіз регулювання конкуренції на європейському ринку озброєнь. Тому метою дослідження є ідентифікація діючих правил конкуренції на цьому ринку, задля формування стратегії адаптації до них українських виробників, що стане запорукою подальшої ефективної та взаємовигідної співпраці на цьому ринку.

Результати

Ідентифікація специфіки регулювання конкуренції на ринку озброєнь в першу чергу передбачає аналіз наявних інституцій та документів, а також їх вплив на окремі категорії учасників цього ринку. Використання такого підходу обумовлюється унікальністю ринку озброєнь, який характеризується обмеженим колом суб'єктів, високим рівнем державного регулювання, стратегічною важливістю продукції та складністю забезпечення відкритої конкуренції. Розмежування суб'єктів ринку охоплює державні органи, такі як міністерства оборони та інші відомства, які замовляють оборонні технології, а також регулюючі органи, що встановлюють правила конкуренції, національних виробників, до яких належать як державні підприємства з монопольним або домінуючим становищем, так і приватні компанії, що спеціалізуються на виробництві озброєнь, іноземних суб'єктів, таких як експортери й імпортери озброєнь, міжнародні консорціуми та кооперації у сфері ВПК, а також покупців, включно з національними замовниками, міжнародними організаціями та іншими державами.

Особливості державного регулювання включають ліцензування, жорсткі ліцензійні обмеження для суб'єктів, які беруть участь у виробництві чи продажу озброєнь, контроль за експортом, спрямований на уникнення передачі технологій чи озброєнь небажаним суб'єктам, і пріоритет національної безпеки, який обмежує участь іноземних компаній на внутрішньому ринку. Підтримка конкуренції серед національних виробників здійснюється через запровадження прозорих тендерних процедур, усунення адміністративних бар'єрів для приватних виробників і фінансову підтримку малих і середніх підприємств у сфері оборонних технологій. Міжнародний аспект регулювання включає домовленості на рівні міжнародних організацій, таких як НАТО чи ЄС, та забезпечення рівного доступу для національних виробників до міжнародних ринків. Контроль за монополізацією передбачає обмеження монопольного становища окремих суб'єктів ринку, зокрема великих державних корпорацій, та встановлення антимонопольного нагляду для забезпечення рівних умов. При аналізі регулювання конкуренції на європейському ринку озброєння обов'язково слід враховувати потенційну можливість виникнення конфлікту інтересів, коли європейські держави є як регуляторами, так і учасниками ринку через державні підприємства, високий рівень секретності у сфері ВПК, який може обмежувати прозорість регуляторних процедур, а також геополітичний вплив, коли політичні рішення щодо виробництва та/або передачі озброєнь часто превалюють над економічними міркуваннями.

Слід зазначити, що регулювання конкуренція на європейському ринку озброєнь здійснюється Європейським оборонним агентством (The European Defence Agency, EDA), яке

було створено спільним рішенням Ради міністрів від 12 липня 2004 року з метою підтримки зусиль держав-членів щодо вдосконалення європейських оборонних можливостей у сфері врегулювання кризових ситуацій та підтримки Європейської політики безпеки і оборони в тому вигляді, в якому вона існує зараз, і в якому вона розвиватиметься в XXI ст. (EDA, 2024a). Ця інституція здійснює регулювання конкуренції за допомогою різних ініціатив, спрямованих на підвищення прозорості, зменшення фрагментації ринку і посилення транскордонного співробітництва. Розглянемо специфіку їх реалізації в хронологічній послідовності.

1. Європейська оборонно-промислова стратегія (European Defence Industrial Strategy, EDIS) (EC, 2024) була запроваджена 5 березня 2024 року для управління розвитком, конкурентоспроможністю та регулювання європейської оборонної промисловості, сприяючи створенню інтегрованого і ефективного ринку, зменшуючи дублювання та сприяючи економії на масштабах. Також стратегія спрямована на регулювання конкуренції в секторі для забезпечення справедливих ринкових умов та уникнення монополістичних практик, заохочуючи спільні закупівлі та спільні інвестиції між країнами-членами ЄС. Цей підхід покликаний забезпечити, щоб до 2030 року щонайменше 50% оборонних закупівель країн ЄС надходили з Європейської оборонної технологічної та промислової бази (EDTIB) (Brugel, 2024)

Стратегія також спрямована на підтримку малих та середніх підприємств (далі МСП) та компаній з середньою капіталізацією в оборонному ланцюгу постачання. Завдяки цілеспрямованій політиці та інноваційним механізмам фінансування EDIS гарантує, що такі компанії матимуть можливість брати участь у великих оборонних проектах, сприяючи інноваціям та конкуренції в усьому секторі. Тобто усуваючи бар'єри для входу на ринок і сприяючи рівному доступу до фінансування створюються рівні умови для всіх учасників, запобігаючи концентрації ринку та заохочуючи подальшу диверсифікацію промислової бази.

Слід зазначити, що технологічні інновації є ключовим елементом EDIS, тому вона спрямована на поширення синергії між цивільними та військовими виробництвами, гарантуючи, що технологічні прориви принесуть користь як оборонному, так і цивільному секторам. В цьому контексті впроваджуються заходи з упорядкування регулювання та зменшення адміністративного тягаря, такі як спрощення правил та процедур передачі продукції військового призначення в межах ЄС (EP, 2024). Стратегія сприяє прозорості процесів оборонних закупівель і заохочує співпрацю між країнами-членами для уникнення протекціоністських тенденцій. Вона також підкреслює роль Європейської комісії та Європейського оборонного агентства (EDA) у моніторингу динаміки ринку, забезпеченні дотримання конкурентного законодавства ЄС та протидії потенційним антиконкурентним практикам.

2. Кодекс поведінки у сфері оборонних закупівель (Code of Conduct on Defence Procurement) був прийнятий у 2006 році як ініціатива EDA з метою сприяння прозорості, чесності та конкуренції на європейському ринку озброєнь (EDA, 2024b). Він діє як добровільний міждержавний режим, покликаний керувати процесами закупівель держав-членів, забезпечуючи дотримання ними принципів, які зменшують фрагментацію ринку і сприяють розширенню транскордонних можливостей для постачальників оборонної продукції. Відповідно до Кодексу, країни-учасниці зобов'язуються відкрити свої контракти на оборонні закупівлі для конкуренції по всій Європі, за винятком тих, що виключаються відповідно до статті 346 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЕС), яка допускає винятки в інтересах національної безпеки. Ініціатива передбачає систему звітності та моніторингу, яка гарантує, що зобов'язання виконуються, а практика відповідає загальній меті створення більш інтегрованого Європейського ринку оборонної техніки (EDEM). Кодекс також сприяє обміну інформацією та передовим досвідом між країнами-членами, що сприяє більшому узгодженню стандартів закупівель. Підвищуючи прозорість, через Електронну дошку оголошень (Electronic Bulletin Board, EBB), ініціатива зменшує бар'єри для участі МСП в

оборонних закупівлях, сприяючи інноваціям і конкурентоспроможності в рамках Європейської оборонної технологічної і промислової бази (EDTIB). Слід зазначити, що EBB – це захищена онлайн-платформа, якою керує EDA. Держави-члени розміщують на цій платформі інформацію про можливості оборонних закупівель, щоб забезпечити всім учасникам рівний доступ до інформації. Ця платформа забезпечує прозорість у процесі оборонних закупівель, дозволяючи державам-членам публікувати оголошення про тендери на оборонні проекти, які не підпадають під виключення, передбачені статтею 346 Договору про функціонування ЄС. Вона спрямована на заохочення конкуренції, залучення компаній з інших держав-членів ЄС до участі в тендерах та підтримку розвитку єдиного ринку оборонної техніки в Європі.

3. Рамкова угода про безпеку постачання (Framework Arrangement for Security of Supply (SoS Framework)) (EDA, 2024c) була розроблена EDA у 2006 році з метою забезпечення надійного і своєчасного постачання товарів і послуг оборонного призначення між країнами-членами, особливо в умовах нагальної необхідності або кризи. Угода відіграє ключову роль у підтримці стратегічної автономії ЄС, сприяючи співпраці, посилюючи ринкову інтеграцію і регулюючи конкуренцію для створення збалансованого і ефективного ланцюга оборонних поставок. Вона тісно пов'язана з ширшими оборонними ініціативами ЄС, такими як Директива 2009/81/ЄС та Європейський оборонний фонд (EDF), вирішуючи критичні питання, пов'язані зі стійкістю, надійністю та доступністю ланцюгів постачання в оборонному і безпековому секторах. Документ сприяє таким заходам, як диверсифікація постачальників, забезпечення критично важливої сировини і створення запасів основних компонентів. Ці кроки покликані зменшити ризики, пов'язані з перебоями в ланцюгах постачання, такими як геополітична напруженість, стихійні лиха або дефіцит промислової продукції. Забезпечуючи наявність ключових ресурсів, ця система підвищує здатність ЄС підтримувати стратегічну автономію у питаннях безпеки. Рамкова угода збалансовує потребу в операційній безпеці з принципами прозорості та справедливості. Вона встановлює чіткі правила для визначення пріоритетності постачання під час надзвичайних ситуацій, гарантуючи, що рішення ґрунтуються на об'єктивних критеріях, а не на фаворитизмі чи протекціоністській політиці. Такий підхід допомагає розбудувувати довіру між учасниками галузі та запобігає антиконкурентній поведінці, як-от виключення дрібних постачальників або концентрація ринкової влади у кількох домінуючих гравців. Іншим важливим аспектом Рамкової стратегії є її спрямованість на технологічний і промисловий суверенітет. Надаючи пріоритет розвитку власного потенціалу та зменшуючи залежність від постачальників з-поза меж ЄС, угода посилює стратегічну автономію ЄС і його здатність самостійно реагувати на виклики безпеці. Ця мета узгоджується з іншими ініціативами ЄС, такими як Європейський оборонний фонд та **Кодекс поведінки у сфері оборонних закупівель**, які підкреслюють важливість створення стійкого європейського оборонного сектору.

4. Директива 2009/81/ЄС про оборонні та безпекові закупівлі (EU Defence and Security Procurement Directive), яка була прийнята **13 липня 2009** року (EUR-LEX, 2024a). Ця директива є ключовим регуляторним інструментом, створеним ЄС для гармонізації та регулювання процедур державних закупівель в оборонному секторі, враховуючи його унікальні потреби. Директива спрямована на створення більш інтегрованого та конкурентного європейського ринку озброєнь, зменшення фрагментації та зміцнення стратегічної автономії ЄС шляхом забезпечення збалансованого та ефективного регулювання конкуренції. До прийняття Директиви оборонні закупівлі в ЄС характеризувалися значною фрагментарністю, оскільки більшість країн-членів поклалися на винятки, передбачені статтею 346 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), щоб обійти стандартні правила закупівель ЄС. Саме тому директива мала на меті зменшити зловживання такими винятками, пропонуючи чітку, гармонізовану правову базу, пристосовану до унікальних потреб сектору.

Стандартизуючи процедури закупівель, Директива відкриває національні оборонні ринки для постачальників з інших країн-членів ЄС, зменшуючи протекціонізм та заохочуючи більшу участь МСП. Саме акцент на субпідрядах як інструменті сприяння конкуренції та підтримки МСП допомагає запобігти концентрації ринку, сприяти інноваціям і забезпечити доступ менших компаній до можливостей в ланцюгу постачання озброєнь, тим самим посилюючи загальну конкурентоспроможність європейської оборонної промисловості. Такий підхід підвищує конкурентоспроможність європейської оборонної промисловості і гарантує, що рішення про закупівлі ґрунтуються на співвідношенні ціни і якості, інноваційності та оперативній ефективності, а не на національній упередженості чи протекціоністській політиці. А також формує підґрунтя для інших ініціатив ЄС, таких як Європейський оборонний фонд (EDF) та Європейська програма розвитку оборонної промисловості (EDIDP), які розглянуті далі.

Директива охоплює контракти на постачання військового обладнання, робіт та послуг, а також проекти у сфері безпеки, пов'язані з секретною інформацією або критичною інфраструктурою. Директива запроваджує конкретні правила, що враховують складність сектору, включаючи положення про конфіденційність, безпеку поставок і використання субпідряду для посилення конкуренції. Ці правила покликані забезпечити баланс між потребою в операційній безпеці та принципами прозорості та рівного ставлення в процесі закупівель. Директива 2009/81/ЄС заохочує держави-члени до застосування конкурентних тендерних процедур як стандартного підходу до закупівель. Однак вона також визнає, що певні ситуації можуть вимагати гнучкості, наприклад, коли контракти пов'язані з секретною інформацією або нагальними оперативними потребами. У таких випадках допускається проведення переговорних процедур з обмеженою конкуренцією за умови, що ці винятки обґрунтовані та задокументовані. Такий баланс гарантує, що міркування безпеки будуть виконані без шкоди для основних цілей Директиви - чесності та конкуренції.

5. Європейська програма розвитку оборонної промисловості (European Defence Industrial Development Programme, EDIDP) була ініціативою ЄС, спрямованою на підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу оборонної промисловості ЄС. Згідно з Регламентом (ЄС) 2018/1092, програма діяла в період 2019-2020 рр. з бюджетом у 500 млн євро (DIS, 2024a). Вона була спрямована на підвищення конкурентоспроможності, інноваційності та ефективності європейської оборонної промисловості, а також на регулювання конкуренції в цьому стратегічно важливому секторі. Створена в рамках більш широких зусиль ЄС, спрямованих на розвиток оборонного співробітництва та зменшення фрагментації на європейському оборонному ринку, EDIDP мала на меті підтримати розробку нових і модернізованих оборонних продуктів та технологій, які відповідають пріоритетам ЄС. Сприяючи співпраці між державами-членами та оборонними структурами, програма була спрямована на:

збалансування конкуренції з кооперацією, забезпечуючи справедливий доступ до ринку та уникаючи непотрібного дублювання зусиль та ресурсів;

заохочення транскордонного співробітництва між організаціями країн-членів ЄС, з особливим акцентом на участь МСП, сприяючи таким чином не лише інноваціям та інклюзивності в європейському оборонному ланцюгу постачання, а й вирівнюванню умов конкуренції, надаючи МСП рівні можливості конкурувати з великими компаніями;

протидію потенційним монополістичним тенденціям, заохочуючи участь широкого кола суб'єктів, підтримуючи таким чином здорову конкуренцію в галузі.

В межах програми передбачене співфінансування у розмірі від 20% до 100% прийнятних витрат, залежно від виду діяльності та стратегічної важливості проекту. Підтримку отримували такі види діяльності, як створення прототипів, техніко-економічні обґрунтування, випробування і сертифікація, а також дослідження і розробка передових оборонних технологій. EDIDP також визначає пріоритети в таких сферах, як кібербезпека, покращення

ситуаційної обізнаності, космічні оборонні технології, а також передові повітряні, наземні і морські системи. Усуваючи критичні прогалини в спроможностях і підтримуючи спільні проекти, програма забезпечила розподіл конкурентних переваг між країнами-членами і компаніями, зменшивши ризик домінування кількох великих оборонних підрядників. Такий регуляторний підхід відповідає ширшій конкурентній політиці ЄС, яка спрямована на підтримку динамічного ринку, що сприяє інноваціям, ефективності та рентабельності. Як перший випадок прямого фінансування ЄС оборонних розробок, програма EDIDP стала значним кроком на шляху до поглиблення європейської оборонної інтеграції та регулювання конкуренції в цьому секторі. Вона заклала основу для подальшого розвитку регулювання конкуренції на європейському ринку озброєнь.

6. Європейський оборонний фонд (European Defence Fund, EDF), який працює з більшим бюджетом на період 2021-2027 років і включає схожі принципи з попередником EDIDP у сприянні здоровій конкуренції. **EDF** (далі Фонд) має бюджет у розмірі майже 8 млрд євро, що підкреслює його стратегічне значення. З цієї суми приблизно 2,7 мільярда євро виділяється на фінансування спільних оборонних досліджень, а 5,3 мільярда євро – на співфінансування розвитку оборонних спроможностей (ЕС, 2022). При цьому використовується модель співфінансування, покриваючи до 100% прийнятних витрат на науково-дослідницьку діяльність і від 20% до 100% на розвиток потенціалу, залежно від стратегічної цінності проекту (DIS, 2024b). Такий механізм стимулює співпрацю між країнами-членами і запобігає дублюванню зусиль. Крім того, він гарантує, що менші суб'єкти мають фінансову підтримку, необхідну для конкуренції з великими компаніями, тим самим вирівнюючи умови гри і підтримуючи здорову ринкову динаміку. Слід зазначити, що цей підхід зміцнює весь життєвий цикл оборонних інновацій, від досліджень на ранніх стадіях до розгортання нових технологій та систем.

Фонд також продовжує сприяти транскордонному співробітництву, вимагаючи, щоб у проектах брали участь щонайменше три організації з трьох різних країн-членів ЄС або асоційованих країн. Цей критерій забезпечує запобігання монополізації ринку великими гравцями. Особливий акцент також робиться на участі МСП з метою заохоченням динамічної конкуренції в оборонному секторі. Одним з найважливіших аспектів діяльності Фонду у регулювання конкуренції є його увага до інтеперабельності та стандартизації. Підтримуючи проекти, які розробляють сумісні рішення, інституція зменшує фрагментацію на оборонному ринку ЄС та сприяє інтеграції систем і технологій між країнами-членами, що допомагає розподіляти технологічні та економічні вигоди по всьому ЄС. Це не лише підвищує операційну ефективність, але й формує прозоре конкурентне середовище.

7. Регламент (ЄС) 2023/2418 Європейського парламенту та Ради про створення інструменту для зміцнення європейської оборонної промисловості за допомогою спільних закупівель (The European Defence Industry Reinforcement through Common Procurement, EDIRPA) (EUR-LEX, 2024b) був ухвалений 18 жовтня 2023 року та опублікований в Офіційному віснику ЄС 26 жовтня того ж року, набувши чинності наступного дня. Цей документ втілює подальший розвиток регулювання сфери оборонних закупівель. Регламент був запропонований у відповідь на зміну безпекового ландшафту, особливо після агресії РФ проти України. У зв'язку зі зростанням геополітичної напруженості держави-члени ЄС визнали необхідність посилення своєї обороноздатності тому EDIRPA спрямована на усунення нагальних прогалин в обороноздатності та посилення стратегічної автономії ЄС. Цей колективний підхід має на меті покращити оперативну сумісність між збройними силами держав-членів і зміцнити Європейську оборонну технологічну і промислову базу (EDTIB) (DIS, 2024c). Основними цілями EDIRPA є задоволення нагальних оборонних потреб шляхом сприяння спільним закупівлям оборонної продукції для заповнення критичних прогалин у спроможностях, посилення промислового потенціалу шляхом зміцнення EDTIB і забезпечення

передбачуваного попиту, а також сприяння оперативній сумісності шляхом забезпечення сумісності спільно закуплених оборонних систем між державами-членами. Її реалізація передбачає формування консорціумів у складі щонайменше трьох держав-членів, виділення 300 мільйонів євро на період з 27 жовтня 2023 року до 31 грудня 2025 року і ухвалення робочої програми, яка визначає пріоритети фінансування в таких сферах, як боєприпаси, протиповітряна і протиракетна оборона і заміна застарілих систем (ЕС, 2021a)

В контексті досягнення мети дослідження не можна залишити поза увагою Угоди про безпеку інформації (SIAs) між Європейським Союзом (ЄС) та третіми країнами (EUR-LEX, 2024c; CEU, 2017). Хоча ці угоди в першу чергу призначені для захисту секретної інформації, вони відіграють допоміжну роль у регулюванні конкуренції на європейському оборонному ринку, забезпечуючи безпечну співпрацю, зменшуючи процедурні складнощі і відкриваючи європейським оборонним підприємствам шляхи для участі в міжнародних партнерствах.

Ці угоди встановлюють стандарти обміну та захисту секретної інформації між країнами-членами ЄС та третіми країнами, що має вирішальне значення для зміцнення довіри і створення умов для транскордонного співробітництва в галузі оборони. Сприяючи захищенному обміну секретною інформацією, SIAs уможливають спільні оборонні проекти та ініціативи щодо спільних закупівель між ЄС та країнами-партнерами. Така співпраця може призвести до збільшення можливостей для європейських оборонних компаній брати участь у міжнародних контрактах, тим самим підвищуючи їхню конкурентоспроможність. Крім того, стандартизовані протоколи безпеки, встановлені SIA, допомагають спростити процедури, зменшити адміністративний тягар і сприяти більш інтегрованому оборонному ринку. Наприклад, Угода між ЄС, Сполученим Королівством Великої Британії та Північною Ірландією про безпеку інформації, яка набула чинності 1 травня 2021 року, дозволяє обмін секретною інформацією між партнерами (ЕС, 2021b). Ця угода забезпечує застосування обома сторонами надійних гарантій щодо обробки і захисту інформації, якою вони обмінюються, тим самим сприяючи продовженню співпраці над оборонними проектами після Брекзиту.

Разом ці рамкові інструменти спрямовані на створення більш інтегрованого і конкурентного оборонного ринку з урахуванням різноманітних потреб країн-членів ЄС у сфері безпеки.

Висновки

Регулювання конкуренції на ринку озброєнь є специфічним процесом через стратегічну важливість продукції, обмежене коло учасників і високий рівень державного контролю. Основними суб'єктами цього ринку виступають державні органи, національні виробники, приватні компанії, міжнародні консорціуми, які одночасно можуть бути як замовниками так і виробниками. Особливості регулювання включають ліцензування, контроль за експортом, врахування пріоритетів національної/регіональної безпеки та підтримку конкуренції через прозорі тендери й фінансові механізми. На рівні ЄС діють інструменти, як-от EDIS, EDA, EDF, що сприяють інтеграції ринку, інноваціям і транскордонній співпраці, а також директиви та програми, які гармонізують закупівлі, підтримують малий і середній бізнес та запобігають монополізації.

Для адаптації українських виробників до європейських правил конкуренції необхідно розробити стратегію інтеграції до Європейської оборонної технологічної та промислової бази (EDTIB), яка враховуватиме гармонізацію законодавства, приведення регуляторної бази України у відповідність до стандартів ЄС і забезпечення прозорості тендерних процедур. Що частково вже здійснюється в умовах триваючих переговорів про вступ України до ЄС. Але ключовими напрямками мають стати розвиток транскордонного співробітництва, залучення українських підприємств до консорціумів та спільних закупівель, інвестування у дослідження та розробки, що відповідають європейським стандартам, а також розширення участі

інноваційних МСП у ланцюгах постачання. Важливо забезпечити відповідність продукції українських виробників європейським стандартам шляхом сертифікації та впровадження міжнародних систем управління якістю, активізувати співпрацю з європейськими партнерами у сфері трансферу оборонних технологій для підвищення конкурентоспроможності тощо. Особливо важливим це є в умовах російсько-української війни, де зміцнення оборонного потенціалу України є нагальним процесом для забезпечення національної безпеки, стримування агресора та посилення стійкості держави.

Поглиблення взаємодій з сприятиме отриманню доступу до європейських оборонних технологій та ознайомлення партнерів з українськими напрацюваннями, розширенню спільних можливостей щодо трансформації європейського ринку озброєнь, що є критично важливим у контексті наявних безпекових викликів в регіоні. Подальші дослідження будуть спрямовані на обґрунтування конкретних механізмів співпраці вітчизняних МСП з європейськими виробниками озброєнь, наприклад на засадах створення міжнародних стратегічних альянсів.

Фінансування

Це дослідження не отримало конкретної фінансової підтримки.

Конкуруючі інтереси

Автори заявляють, що у них немає конкуруючих інтересів.

Список використаних джерел

1. Ботвінов, Р., Бережнюк, І., & Богородицька, Г. (2023). Сучасний стан світової торгівлі зброєю. *Економіка та суспільство*, (50). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-26>
2. SIPRI (2024). Arms Transfers Database. URL: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers>
3. Кім, Т., Кім, О., & Рахматіллаєва, К. (2022). Сучасні тенденції світового ринку озброєнь та перспективи розв'язання глобальної проблеми миру і демілітаризації. *Економіка та суспільство*, (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-36>
4. Béraud-Sudreau, L. (2018). The new post-Cold War arms market: competition, regulation and Europeanisation. *Adelphi Series*, 58(475–476), 51–72. <https://doi.org/10.1080/19445571.2020.1734359>
5. Bongaerts, D., Kong, L., & Van Achter, M. (2016). Trading speed competition: Can the arms race go too far?. Available at SSRN 2779904. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2779904>
6. Greer Jr, W. R., & Liao, S. S. (1986). An analysis of risk and return in the defense market: Its impact on weapon system competition. *Management Science*, 32(10), 1259-1273. <https://doi.org/10.1287/mnsc.32.10.1259>
7. Gansler, J. S., Lucyshyn, W., & Arendt, M. (2009). *Competition in defense acquisitions*. Acquisition Research Program. URL: <https://dair.nps.edu/handle/123456789/2429>
8. Agapos, A. M. (1971). Competition in the Defense Industry: An Economic Paradox. *Journal of Economic Issues*, 5(2), 41–55. <https://doi.org/10.1080/00213624.1971.11502971>
9. EDA (2024a) The European Defence Agency. URL: <https://eda.europa.eu/who-we-are/Missionandfunctions>
10. EC (2024) EDIS. Our common defence industrial strategy. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/edis-our-common-defence-industrial-strategy_en
11. Brugel (2024) A European defence industrial strategy in a hostile world. URL: <https://www.bruegel.org/policy-brief/european-defence-industrial-strategy-hostile-world>

12. EP (2024) European Defence Industrial Strategy. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762402/EPRS_BRI%282024%29762402_EN.pdf
13. EDA (2024b) The code of conduct on defence procurement of the EU member states participating in the European defence agency. URL: <https://eda.europa.eu/docs/documents/code-of-conduct-on-defence-procurement.pdf>
14. EDA (2024c) Framework arrangement for security of supply between subscribing member states between subscribing member states. URL: <https://eda.europa.eu/docs/default-source/projects/framework-arrangement-for-security-of-supply.pdf>
15. EUR-LEX (2024a) Directive 2009/81/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of procedures for the award of certain works contracts, supply contracts and service contracts by contracting authorities or entities in the fields of defence and security, and amending Directives 2004/17/EC and 2004/18/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0081>
16. DIS (2024a). European Defence Industrial Development Programme (EDIDP). URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/european-defence-industrial-development-programme-edidp_en
17. EC (2022) The EU budget boosts the EU's defence industry and European security. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/motion/focus/eu-budget-boosts-eus-defence-industry-and-european-security_en?utm_source=chatgpt.com
18. DIS (2024b). Developing tomorrow's defence capabilities. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/european-defence-fund-edf-official-webpage-european-commission_en
19. EUR-LEX (2024b) Regulation (EU) 2023/2418 of the European Parliament and of the Council of 18 October 2023 on establishing an instrument for the reinforcement of the European defence industry through common procurement (EDIRPA) URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2418/oj/eng?utm_source=chatgpt.com
20. DIS (2024c). EDIRPA. Procuring together defence capabilities. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/edirpa-addressing-capability-gaps_en
21. EC (2021a) EU Defence Industry Reinforcement Through Common Procurement Act (EDIRPA). URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/performance-and-reporting/programme-performance-statements/eu-defence-industry-reinforcement-through-common-procurement-act-edirpa_en
22. EUR-LEX (2024c) Agreements on the security of classified information. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/agreements-on-the-security-of-classified-information.html>
23. CEU (2017) Exchange of EU classified information (EUCI) with third States and international organisations. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14870-2017-INIT/en/pdf>
24. EC (2021b) The EU-UK Security of Information Agreement. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/relations-united-kingdom/eu-uk-trade-and-cooperation-agreement/eu-uk-security-information-agreement_en

References

1. Botvinov, R., Berezhnyuk, I., & Bogoroditska, G. (2023). Suchasnyy stan svitovoyi torhivli zbrojeyu. [Current state of the world arms trade.] *Ekonomika ta suspil'stvo*, (50). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-26>

2. SIPRI (2024). Arms Transfers Database. Available from : <https://www.sipri.org/databases/armstransfers>
3. Kim, T., Kim, O., & Rakhmatillaeva, K. (2022). Suchasni tendentsiyi svitovoho rynku ozbroyen' ta perspektyvy rozv'yazannya hlobal'noyi problemy myru i demilitaryzatsiyi [Current trends in the global arms market and prospects for solving the global problem of peace and demilitarization]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-36>
4. Béraud-Sudreau, L. (2018). The new post-Cold War arms market: competition, regulation and Europeanisation. *Adelphi Series*, 58(475–476), 51–72. <https://doi.org/10.1080/19445571.2020.1734359>
5. Bongaerts, D., Kong, L., & Van Achter, M. (2016). Trading speed competition: Can the arms race go too far?. Available at SSRN 2779904. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2779904>
6. Greer Jr, W. R., & Liao, S. S. (1986). An analysis of risk and return in the defense market: Its impact on weapon system competition. *Management Science*, 32(10), 1259-1273. <https://doi.org/10.1287/mnsc.32.10.1259>
7. Gansler, J. S., Lucyshyn, W., & Arendt, M. (2009). *Competition in defense acquisitions*. Acquisition Research Program. Available from : <https://dair.nps.edu/handle/123456789/2429>
8. Agapos, A. M. (1971). Competition in the Defense Industry: An Economic Paradox. *Journal of Economic Issues*, 5(2), 41–55. <https://doi.org/10.1080/00213624.1971.11502971>
9. EDA (2024a) The European Defence Agency. Available from : <https://eda.europa.eu/who-we-are/Missionandfunctions>
10. EC (2024) EDIS. Our common defence industrial strategy. Available from : https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/edis-our-common-defence-industrial-strategy_en
11. Brugel (2024) A European defence industrial strategy in a hostile world. Available from : <https://www.bruegel.org/policy-brief/european-defence-industrial-strategy-hostile-world>
12. EP (2024) European Defence Industrial Strategy. Available from : https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762402/EPRS_BRI%282024%29762402_EN.pdf
13. EDA (2024b) The code of conduct on defence procurement of the EU member states participating in the European defence agency. Available from : <https://eda.europa.eu/docs/documents/code-of-conduct-on-defence-procurement.pdf>
14. EDA (2024c) Framework arrangement for security of supply between subscribing member states between subscribing member states. Available from : <https://eda.europa.eu/docs/default-source/projects/framework-arrangement-for-security-of-supply.pdf>
15. EUR-LEX (2024a) Directive 2009/81/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of procedures for the award of certain works contracts, supply contracts and service contracts by contracting authorities or entities in the fields of defence and security, and amending Directives 2004/17/EC and 2004/18/EC (Text with EEA relevance). Available from : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0081>
16. DIS (2024a). European Defence Industrial Development Programme (EDIDP). Available from : https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/european-defence-industrial-development-programme-edidp_en
17. EC (2022) The EU budget boosts the EU's defence industry and European security. Available from : https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/motion/focus/eu-budget-boosts-eus-defence-industry-and-european-security_en?utm_source=chatgpt.com

18. DIS (2024b). Developing tomorrow's defence capabilities. Available from : https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/european-defence-fund-edf-official-webpage-european-commission_en
19. EUR-LEX (2024b) Regulation (EU) 2023/2418 of the European Parliament and of the Council of 18 October 2023 on establishing an instrument for the reinforcement of the European defence industry through common procurement (EDIRPA) Available from : https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2418/oj/eng?utm_source=chatgpt.com
20. DIS (2024c). EDIRPA. Procuring together defence capabilities. Available from : https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/edirpa-addressing-capability-gaps_en
21. EC (2021a) EU Defence Industry Reinforcement Through Common Procurement Act (EDIRPA). Available from : https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/performance-and-reporting/programme-performance-statements/eu-defence-industry-reinforcement-through-common-procurement-act-edirpa_en
22. EUR-LEX (2024c) Agreements on the security of classified information. Available from : <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/agreements-on-the-security-of-classified-information.html>
23. CEU (2017) Exchange of EU classified information (EUCI) with third States and international organisations. Available from : <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14870-2017-INIT/en/pdf>
24. EC (2021b) The EU-UK Security of Information Agreement. Available from : https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/relations-united-kingdom/eu-uk-trade-and-cooperation-agreement/eu-uk-security-information-agreement_en